

- el kell törölni a parasztokat sújtó különleges fenyítéseket,
- a parasztok magánjogi viszonyait alá kell rendelni az egyetemes polgári törvénynek,
- aki távozik a faluközösségből, az tarthassa meg mind a személyi tulajdonát, mind pedig a közösségen belüli földtulajdonát,
- a (portakénti) parcellát magántulajdonnak kell minősíteni,
- el kell törölni a parasztok mozgását és lakóhely-változtatását szabályozó korlátozásokat.

Az orosz történelem nagy paradoxona, hogy a liberális programok hordozója nem a társadalom, hanem a bürokrácia volt. Ez is oka annak, hogy a századelő dilemmája: kollektívizmus vagy individualizmus, ma sem veszített időszerűségéből.

Néhány felhasznált mű:

- POLNŪJ SZBORNŪK PLATFORM VSZEK RUSSZKIH POLITYICESZKIH PARTYIJ. SZPB, 1906.
 GOSZUDARSTVENNAJA DUMA V ROSSZII (szerk.: F. Kalinucsev). Moszkva, 1957.
 Izgojev, A. Sz.: OBSCINNOJE PRAVO. SZPB, 1906.
 Kokovcev, V. N.: IZ MOEGO PROSLOGO, I–II. Párizs, 1933.
 Vitte, Sz. J.: ZAPISZKA PO KRESZTJANSZKOMU GYELU. SZPB, 1904.
 Vitte, Sz. J.: EGY KEGYVESZTETT VISSZAEMLEKEZÉSEI. Gondolat, 1964.
 Carl von Dietze: STOLYPINISCHE AGRARREFORM UND FELDGEMEINDE. Berlin, 1920.
 Ulam B. Adam: RUSSIA'S FAILED REVOLUTIONS. London, 1981.

Bacsó Béla

PSZICHOANALÍZIS ÉS HERMENEUTIKA

*„A lélek betegségei halált vonhatnak maguk után, ami öngyilkosság is lehet.”
 (G. Ch. Lichtenberg)*

Michel Foucault egyik korai írásában, AZ ELMEBETEGSÉG ÉS PSZICHOLOGIA című könyvben érdekes utalást tesz egy sor képzőművészeti alkotásra anélkül, hogy részletekbe menően elemezné őket. Felsorolásában az a mű is szerepelt, amire most utalni fogok. A mű címe TRIONFO DELLA MORTE (1350 körül), festőjeként Panofsky és Chastel Francesco Trainit jelöli meg, míg mások a pisai Campo Santo mestereként tartják számon. A felsorolt művekkel Foucault az örület történetében bekövetkező változást kívánja érzékeltetni, amely a késő gótika halálfélelmetől, apokaliptikájától és az örülettől való iszonyatától a reneszánszban oly kedvelt bolondok tánca és ünnepei ábrázolások felé mozdul el. Azt csak megemlítem, hogy míg Foucault Traini freskóját a késő gótikus ábrázolásmóddhoz sorolja, addig Panofsky a kora reneszánszra jellemző, az antik hagyományt újra elsajátító műként értelmezi. Traini egy római szarkofág két-

alakos domborművét használja fel a freskón található puttópár megmintázásához. A jelen vonatkozásban teljesen érdektelen besorolási-korszakolási vita helyett arra a tartalmi elemre szeretnék utalni, mely talán alkalmas arra, hogy bevilágítsa azt a szituációt, melyben mindennemű egzisztenciaértés – pszichoanalitikus és hermeneutikus – egyként megéli a helyét.

Traini festménye, melyet Chastel a megváltás tudatára ráébresztő programfestészetnek nevez, bizonyára alkalmas volt a hitében megrendült szemlélőből előhívni az intést: „*Ne szeressétek a világot, se azokat, akik a világban vannak. Ha valaki a világot szereti, nincs meg abban az Atya szeretete. Mert mindaz, ami a világban van, a test kívánsága és a szemek kívánsága és az élet kérdése, nem az Atyától van, hanem a világból. És a világ elmulik...*” (JÁNOS KÖZÖNSÉGES I. LEVELE 2,15–17) A kép jobb alsó része foglalkoztat bennünket, ahol az említett két puttó is feltűnik, s betör „*a dekameroni szerelmi ligetbe*” (Chastel), és a kaszát suhintásra emelő halálnak újabb áldozatokat jelöl ki, „*egy elegáns ifjúról és egy fiatal csinos nőről, kik mit sem sejtőn adják át magukat egymásnak*” (Panofsky).¹ Olyan ez a kép, mintha e sarok felé haladva bekövetkezne a világ világtalanítása, a destruktív ösztön (Thanatosz) felfedné a narcisztikus Erősz által előidézett vakságot. De mi más az élet, mint állandó kísérlet, hogy a legtovább kitartsunk ebben a mit sem sejtésben, hogy az Erősz teremtette vakfoltot a *test kívánsága* szerint fantáziáinkkal és vágyainkkal töltjük ki. Az élet ez és ennek megghiúsulása. Minden megértésnek, legyen az analitikus vagy hermeneutikus, ott kell kezdenie, hogy felteszi magának a kérdést: meddig kell szolgálni „*a negatív hatalmát*” (Foucault), a privát világok világtalanítását egy vélt közös világ (koinos kosmos) kedvéért, mely kioltja a saját világok (idios kosmos) sokszor örületnek tartott, szenvedélyteli tarkaságát.

Freud utolsó alkotói periódusában egyre skeptikusabb volt azt illetően, hogy érdemes-e egy vélt normalitás nevében és kimondott vagy ki nem mondott parancsolatok és etikai rigorozitás nevében hatalmat gyakorolni az amúgy is a külvilág, a felettes én és az ösztönén szorongatgatásában élő én felett. A VÉGES ÉS VÉGTELEN ANALÍZIS című, 1937-es írásában veti fel, hogy elérhető-e, létezik-e egyáltalán az analízisben „*az abszolút pszichikai normalitás szintje*”, és ha igen, vajon fenntartható-e az.² Mint számos elemző helyesen utalt rá, Freud korai munkásságát áthatja a normalitásnak a mechanikai-energetikai modell szerint kialakított képzete, mely feltehetően a természettudomány analógiájára történő önértelmezésből következett. A normalitás itt úgy jelentkezik, mint a jó mechanikus, azaz az analitikus által végső soron beállított *erőegyensúly*, melynél a gépezet nem fenyeget üzemzavarral. Ám már itt is megfontolandó – s Freud meg is teszi ezt –, hogy létezik-e a legkülönfélébb lelki gépezeteknek egy ideális működtetési módja, hiszen az elfojtott és annak származékai (pótlékképzés, szimptómák) a legkülönfélébb energiafelhasználást igénylik, mely idővel, azaz a traumatizálódás felé haladva, változik. A normalításra mint erőegyensúlyra törekvés éppen zseniális felismeréséből, *az elfojtás ökonómiájából következően* merő illúzió, a védekező mechanizmusok ugyanis, melyek a veszély elhárítására szolgálnak, sok esetben „*a pszichikai ökonómia súlyos megterheléseinek*”³ bizonyulnak. Így került át a kései írásokban a hangsúly, mint Richard Wollheim megállapítja, a psziché elfojtott erőiről az elfojtó erőkre, vagyis az analitikus értelmezés az elfojtott mint tisztán rekonstruálható felderítése helyett az ellenállások felfedésével szembeni ellenállás felé fordul,⁴ azaz megértését annak a sajátos valamit rejtő megnyilatkozási formának szenteli, ami *több és más, mint amit mutat*. Ezzel pedig a feledésbe merült és elfojtott mint magában álló patológus jelenség értelmezése helyébe a test kívánságainak gátat szabó, elfojtó mű-

ködés megértése lép. Az ellenállás leépülését követi a felismerés, a mivel szemben is védekezett tudása, mely után az analitikus és páciens helyzetéről elmondható: „*a mi tudásunk már az ő tudásává is vált*”.⁵ Amit az analitikus megért, az nem válik azon nyomban a páciens önmegértésévé, hiszen Freud felismerése szerint tudjuk, „*az elfojtott képzet a tudattalanban akcióképes marad*”,⁶ az elfojtott elfedő megtagadása újra bekövetkezhet, mely az analitikust előzetes feltevésében megerősítheti vagy elbizonytalaníthatja. Freud a *JENSEITS DES LUSTPRINZIPS* című művében a pszichoanalízist *analitikus értelmezőművészet*ként fogja fel. Számos rokon vonás mutatható fel a hermeneutikával, jól lehet Freud magát a fogalmat nem használja. De már itt szeretném övni mindannyiunkat Ferenczi megjegyzésével, nehogy a hermeneutikát tekintsük ezentúl a pszichoanalízis esetleges filozófiai alapvetésének. Ferenczi a következőt írta a *JENSEITS* magyar kiadásának előszavában: „*túl gyorsan akartak végleges bölcséleti alapot teremteni a pszichoanalízis számára*”.

Tagadhatatlan tény, miként számos kísérletből kiderül, hogy a hermeneutika és a pszichoanalízis sokban közös. Ezt mindenekelőtt abban látom, hogy a tudat reflektív mindenhatóságával és bizonyosságával, az értelem és nyelvi artikulációja közti naiv közvetlenséggel és folyamatossággal, a jelentő és jelentett szemantikai konzisztenciájának és tételezett identitásának mint céllal, az arché és telosz közti út problémátlan bejárhatóságával mindkettő szembefordul. A tudat mindenhatóságával szembeni bizalmatlanság fejeződik ki az *ÁLOMFEJTÉS* alábbi gondolatában: „*a legbonyolultabb gondolati teljesítmények is lehetségesek a tudat közreműködése nélkül*”,⁷ majd jó harminc év múlva a *PSZICHOANALÍZIS FOGLALATÁ*-ban megállapítja: a *tudatpszichológia* nemcsak az álom magyarázatára volt képtelen, de még a normális lelki működések megértésére is. A pszichoanalízis nemcsak a patológikus jelenségek értelmezésére tart igényt, hanem a legszélesebben értett emberi szituáltság magyarázatára vállalkozott. A freudi tudattalan pszichológiája, miként a hermeneutika, az interpretátorikus munkát állítja előtérbe, és mindkettő alapvető felismerése, hogy a megértendő megértése egy „*végtelen folyamat*” (Schleiermacher), és hogy csak „*a kúra aszimptotikus lezárásáról*” beszélhetünk (Freud Fliesshez írt levele 1900. ápr. 16.). A pszichoanalitikus és hermeneutikus interpretáció – miként ez utóbbiról Schleiermacher állítja – csak mint *approximáció* gondolható el. Ez az aszimptotikus, soha egészen be nem teljesedő és le nem záruló és approximatív, folyamatosan csak közelítésben levő interpretáció abból adódik, hogy a tudtul adott és a tudtul adandó között soha nincs teljes konzisztencia, ami egyrészt abból adódik, hogy a tudtul adás folyamata – legyen az nyelvi vagy nem nyelvi – többet és legtöbbször mást rejt magában, mint amit vele tudtul akartak adni. Nincs az értésnek olyan módozata, ahol a nyelv mint tudatos megnyilvánulás tökéletesen fedésbe kerülne az egzisztencia *sokrétűségével*. Heidegger korai hermeneutikai vázlatában fogalmaz így: „*A lét értelme alapvetően sokrétű (többrétű). A legein értelméből a priori előrejelzett, hogy minden kimondott valamit mint valamit mond ki*”.⁸ A beszédben kinyilvánított interpretátorikus mintjének kiemelésével Heidegger a létnek a tudatsubjektum által történő reflexív uralását, a nyelv és tudat azonosságát vonja kérdőre. Tehát nyelvileg „*tudatos*” – mondjuk „*normális*” – dialógusainkban az egzisztenciális szituációt *mint valamit* hozzuk szóba, azaz interpretátorikusan deformáljuk, és ezzel a szituáció bizonyos aspektusait figyelmen kívül hagyjuk. A szituáció bizonyos rétegei idegenek, illetve elfedettek, vagy pedig nem bírnak érdekléssel a közlés megtételekor, az analitikus helyzetben felidézett egzisztenciális szituáció pedig azzal tűnik ki, hogy a szituációban rejlő traumatizáló élmény szükségképpen, ám nem tudatosan elfedett. Itt tehát nem

egyszerűen egy idegen életnyilvánítás szinte *szövegszerű* megfejtéséről van szó, hanem arról, hogy a páciens számára idegen és félelemkeltő életem miért is nem válhat, illetve tud válni a nyelvi közlés részévé. Erről mondta H. v. Kleist egyik szép esszéjében, hogy „nem mi tudunk, hanem mindenekelőtt bizonyos állapotunk az, amely tud”.⁹ Ugyanis az, amit tudunk, az éppen az állapotban rejlő idegenség okán jóval kevesebb, mint amit arról az állapotról tudni lehetne. Egy ilyen állapot, Freud kifejezésével élve, legfeljebb is csak „tudatképes”. Ám az állapotban mint tudni nem kívánt tudásban rejlik az, amit talán nem elég pontosan úgy fejezhetnénk ki – *tudattalan tudás, megtagadott tudás*. Ez Freud 1925-ben írt DIE VERNEINUNG (A MEGTAGADÁS) című írásának a témája. „A megtagadás az elfojtott tudomásulvételének egy módja, tulajdonképpen már az elfojtás feloldása, de persze nincs szó az elfojtott elfogadásáról.”¹⁰ Éppen a megtagadás az, ami minden redukív, egyetlen értelemre visszavezető hermeneutikai ideált eltávolít a pszichoanalitikus értelmezés köréből. Amit megtagadunk, éppannyira lehet az, amiről szó kellene essék, mint amennyire nem. Az analitikus – a másik ember – szavaiban felém irányuló értelem (értés) tagadás folytán történő elhallgattatása, a bennem feltároló néma megértése, mely gyakran – miként Gadamer kifejezi – „a megértés legmagasabb és legbensőségesebb módja”.¹¹ Az itt és így feltároló értelem az, amit a hermeneutika a görögség nyomán *atoponnak*, helyét nem *lelőnek* és *sigének*, elhallgatásnak nevez. Ez tehát kívül van az eddigi nyelvi világsematizáción, s a hallgatásban tárja fel számunkra egzisztenciális értelmét. A gyors megtagadás legtöbbször a nyelvi elfedettek felületén keletkező hiátus és rés elleplezésére szolgál. Freud volt az, aki mindenki másnál erőteljesebben tudatosította elméletében, hogy egzisztenciaértésünk milyen széles rétege helyezkedik el a nyelven kívül. *A nyelvben kifejezett nem a lét, ám a nyelvileg közvetíthető körében a minket mindvégig fogva tartó lét is megnyilatkozik.*

De miért részesítjük előnyben a tagadást? Számomra az álomszimbólumok rekonstruktív, egy értelemre visszavezető hermeneutikájával szemben, melyet Paul Ricoeur emelt ki, többet ígér, ha figyelmünket a tagadásban megnyilatkozó „nem” hermeneutikai hozadékára irányítjuk. Úgy látom, hogy ebben a *nemben* világosan kitűnik, az analitikus munka nem egyszerűen egy álomszöveg egzegézise, mivel e szöveg tartalma olyan erők hordozója, mely képes egy „normális” nyelvhasználat felől nézve alogikus és agrammatikális hatásra. Ugyanis az, ha valaminek az állítása vagy tagadása az ellenkezőjét is jelentheti, ha a kimondott éppen arra szolgál, hogy növelje a jelentett irányában a távolságot, míg végül eléri a referenciális viszony teljes felfüggesztését, akkor a hermeneutika és pszichoanalízis közti viszony tárgyalásának ezt a *nemet* mindenképpen figyelembe kell vennie.

Freud az 1910-es AZ ÖSSZAVAK ELLENTÉTES ÉRTELMÉRŐL című írásában tér ki az álomnyelvnek, a tudattalannak ehhez a *nem*hez, a tagadáshoz való viszonyára. Nyelvtörténeti példáit aligha lenne érdemes felsorolni, sokkal fontosabb az, ami a példákon túl, a szerzőt is foglalkoztatja. A rövid írás elején Freud az ÁLOMFEJTÉS egy helyét idézi: „Igen feltűnően viselkedik az álom az ellentét és az ellentmondás kategóriáival szemben. Egyszerűen elhanyagolja. Úgy látszik, a »nem« az álom számára nem létezik. Ellentéteket szívesen ábrázol egy darabban vagy egységbe olvasztva. Hisz az álom megengedheti magának, hogy bármilyen elemet vágybeli ellentétével ábrázoljon, úgyhogy az olyan elemről, amelynek egyáltalán lehet ellentéte, eleinte nem is tudhatjuk biztosan, vajon az álomgondolat pozitív vagy negatív értelemben foglalja-e magába.”¹² Ricoeurnek minden bizonnyal igaza van, amikor Freudról szóló könyvében azt állítja, hogy az álom regresszív karakterét vizsgálva Freud itt zsákutcába jutott, midőn annak az ellentmondást kiiktató jellegét egy pri-

mitív nyelvállapottal kívánta összhangba hozni.¹³ Mégis talán itt érthető meg a leginkább az, hogy miért tarthatatlan Freud után minden tudatpszichológiai törekvés, mely a gátoltság-gátlás legyőzését követően az önidentitást tűzi ki célul. Az álomnyelv tagadás nélküli eldöntetlensége úgy fogható fel, mint az énídentitás felüggesztése. Az álomnyelv jelei az észlelési rendszer által a tudattalanra írt emléknymok, melyek a jel és jelentett referenciális viszonyának részleges vagy teljes felüggesztésével megnyitják az értelem digresszióját, melybe csak az álomcenzúrát kísérő ellenállás hoz – az ALOMFEJTÉS megfogalmazásával elve – egy *nem önkényes* egyértelműséget. Az éber állapotban használt normális nyelvhasználat *manifeszt* értelem tartalma és a *lappangó* álomgondolat között húzódnak az interpretációs konfliktusok. Ezért hangsúlyozza Freud a NEUE FOLGE lapjain, hogy az álom önmagában nem a megértés eszköze! Az álom a megértésből fakadó kínérzet csökkentése, az erők, az energia megtakarítása, vagy másként megfogalmazva: a hiányzó *nem* és tagadás folytán, az álom magába foglalja az érthetőség legtágabb körét, amit hermeneutikai kifejezéssel elve *Mehr an Sinn*-nek, értelem-többletnek nevezhetünk. Az ember többet tapasztal, mint amit tud, s amit kifejezünk, az a magunk vagy mások számára elhallgatott, elhallgattatott többlettel terhes. Amit az ember tud, az a tapasztalatból következők visszaszorítása egy a személy létezésével összeegyeztethető értelemszerkezetbe, mely éppen a létezés kérdésessége, az emberi egzisztencia „*törékenysége*” (Ricoeur) okán újra és újra visszautal a megtapasztaltak értelem-többletbe. Ezt a hallgatag tudást sok esetben oly nagy ráfordítással szorítjuk vissza, hogy betegségre vezet. Az így eljáró emberekről mondja Freud: „*Mint-ha egyellen törekvés vezérelné őket: az, hogy önmaguknak ártsanak, rombolják önmagukat. Azok a személyek, akik végül valóban öngyilkosságot követnek el, valószínűleg szintén ebbe a csoportba tartoznak.*”¹⁴ Az ember több, mint amit tud. A tudotton túli hallgatás és elhallgattatás körülfogta tapasztalat rejti egzisztenciánk kérdésességét, mely mindig megújuló válaszra vár, ennek hiányában a destruktív energiák felszámolják életünket. A pszichoanalízis a hermeneutikánál is erőteljesebben tudatosítja, hogy ugyan egzisztenciaértésünk csakis az ennek kérdésességére adott válaszból fogan, mégis mennyire nem magától értetődő az alapkérdések kérdezése. Mily sokáig, legtöbbször a végső pillanatig halogatjuk, hogy helyzetünk akut kérdésességét elismerjük. A pszichoanalízis tapasztalata az is, hogy a kérdésességből származó kérdezést mint egy értelemirány előrevetítését csak egy bizonyos távolságig akarjuk elvinni, legtöbbször megelégszünk a kérdés legrövidebb és legkevesébé fájó lezárásával, megválaszolásával. A pszichoanalitikus szituáció sajátja, hogy itt az analitikus lényegében ellenőrzött és fokozatos eljárással fedi fel a krízist, mely kérdésességében mutatja meg a páciensnek helyzetét.

Itt válik érthetővé az ellenállás szerepe, melynek felismerése és a beteggel történő tudatosítása az analitikus értelmezőművészet lényege.¹⁵ Ám hogy a patológikus szituációban a „*visszavezetés a múltra*” mennyire nem egyszerű és magától értetődő, az világosan kiderül akkor, amikor az analitikus növekvő szorongást tapasztal a páciensen, melyet „*a visszatérő elfojtott*”¹⁶ vált ki. Freud az 1914-ben írott EMLÉKEZÉS, ISMÉTLÉS ÉS ÁTDOLGOZÁS című metapszichológiai értekezésében érinti a múltra visszavezetés problémáját, ez visszavezetés egy feledett életeseményre, mely mindvégig energiát vont el az én okonómiai háztartásából. Az eltolás, a hangsúlyáttétel, a pótlás révén teljesen elveszti eredetét. S itt felvetődik az idő problémája, melynek kapcsán Freud megállapítja, hogy a tudattalan rendszer folyamatai *időtlenek*.¹⁷ Éppen Freud emeli ki, hogy a visszatérő vált ki szorongást, mely *nem múlt el*, nem időn kívüli, hanem leglényegibben *időbeli*, hiszen benne van jelen az egykori eseménynek elfojtott-mulasz-

tott-feledni vágyott pillanata, mint más lehetőség(ek). A tudattalan rendszer folyamatai időbeliek! Heidegger időanalíziséből tudjuk, hogy a megértésre váró, lehetőségeit be nem teljesítő esemény nem elmúlt, hanem megőrzi beteljesítésre váró lehetőségeit egy későbbi jövő számára – „az ismétlés válaszol a jelen-volt egzisztencialehetőségére”.¹⁸ Az ismétlés időbelisége az analitikus szituációban is igazolódik, mégpedig ott, ahol elválaszthatatlanul összekapcsolódik az Übertragunggal, az átvitelrel, mikor a feledésbe taszított egykorit mint vélt aktuális jelent viszi végbe (ágál) a páciens, s csak az ellenállásnak az átdolgozást követő csökkenése folytán kerül vissza az ismételt az akkor-volt időbeliségének más lehetőségébe. „Az analizált nem emlékezetként reprodukálja az elfojtottat, hanem mint cselekvést, megismétli azt, természetesen anélkül, hogy tudná, hogy ismételt.”¹⁹

A pszichoanalízis így egy igen tág megfogalmazás szerint az elfojtott-mulasztott egykori esemény más-lehetőségének újrafelismerő megértetése és megértése. Az újrafelismerés, mint Gadamer utal rá az IGAZSÁG ÉS MÓDSZER-ben, éppen az a megértendő és önmagunkat érintő többlet, amelynek folytán a valamiként ismert és értett a jövőbeni értés alapját képezi. Sohasem pusztá visszaidézésről van szó! Ezért beszélhet Merleau-Ponty a tudattalan kapcsán, mely nem időn kívüli és nem is a kontinuos idő élményfolyama, „egy architektonikus múltból”, mely a létezés újra és újra repedező és omladozó építménye következtében az ént állandó állagmegőrző munkára (konstancia-elv!) kényszeríti. Az ének fel kell ismernie, hogy csak akkor képes kivitelezni a munkát, ha az addig létrehozott a később felépítendőket meg tudja tartani. Az építmény metafora érzékelteti azt az ambivalenciát, ami egyfelől az énszerkezet bensejében képződő megtartó-romboló feszültségek és másfelől a meglevők, az elérték „folyamatos” továbbépítése között bontakozik ki. A pszichikai élet nem az értelem transzparenciája és nem is az erő telítettsége, hanem az erők munkájában mutatkozó differencia, miként Derrida²⁰ fogalmaz. Paul Ricoeur, aki már eddig is a legtöbbit tette a pszichoanalízis és a hermeneutika közti kapcsolat feltárásáért, nemrégiben a *Lettre Internationale*-ban közölt egy ilyen tárgyú írást. Előbbi problémánkkal összefüggésben a következőt mondja: „Mivel az analitikus gyakorlat az interpretációt és az ellenállások kezelését fogja együvé, szükségessé tesz egy olyan elméletet, melyben a psziché mint értelmezhető szöveg és egyidejűleg mint az erők manipulálható rendszere bukkan fel... a gyakorlat arra kényszerül minket, hogy egy átfogó elméletben együtt gondoljuk el a jelentést és az erőt.”²¹ Ricoeur ugyan itt megjegyzi, hogy Freudnak nem sikerült a jelentést és az erőt, a textuális interpretációt és az ellenállások kezelését egy koherens modellben egyesítenie. Én úgy fogalmaznék – szükségképpen nem sikerült, hiszen mindaz, ami ellenállásként, az erők tragédiáig fokozódó játékaként, illetve a szöveg tudattalan torzulásaként van jelen, éppen a naiv nyelviség elképzelését tagadja, mely szerint minden le- és átfordítható a szövegben. A tudatpszichológia pszichoanalitikus és a tudatfilozófia hermeneutikai kriükája alapjait illetően közös, jóllehet ez utóbbi a textust, míg az előbbi a textust deformáló erőket, az „átíró”, jelentéstorzító ellenállásokat veszi célba. A pszichoanalitikus interpretáció „nem azt akarja megérteni, amit valaki mondani kíván, hanem azt, amit nem kíván mondani, vagy nem akar elismerni”.²² Az analitikus interpretáció az értelem meg nem értésének megértését és megértetését kísérl meg. De minthogy a psziché végső soron nem textus, hanem az erők dinamikája is, ezért lehetetlen egy a kezdetekig, vagyis az értelemdeformáció patológiájának felléptéig visszamenő rekonstruktív interpretáció, ahogy azt Habermas vagy A. Lorenzer elképzei. A tudattalan nem fordítható át teljes egészében a tudatosba, ahogy nincs törésmentes megértés sem. Habermas a következőt állítja: „Az én menekvése önmaga elől művelet, mely a nyelven és a nyelv által megy végbe;

egyébként nem lenne lehetséges a védekezés folyamatát hermeneutikailag, a nyelvanalízis útján visszamenve végrehajtani.”²³ Az ilyen ellenkező irányú, visszafelé megtett megértés sem a hermeneutikai, sem a pszichoanalitikus értelmezést nem fogja fel helyesen, ideálja a konszenzusra kifutó megértés-megértetés, mely az archeológiában vagy a filológiában találja meg példaszerepét. Idézzük emlékezetünkbe a KONSTRUKCIÓK AZ ANALÍZISBEN című Freud-írást, ahol világosan kimondja, hogy a rekonstrukció az analitikus megértésnek csak a kezdete.²⁴

A konstrukció a benne megfogalmazott feltevés állandó ellenőrzését, a páciens történetmondása általi igazolódást kívánja, az értelem csak aszimptotikusan közelíthető meg. Ebben a narrációban, melyre Ricoeur is utalt, a megismételt és újrafelismert életem az átdolgozás révén a történet részévé válik. A megtagadás narrációja álbeszélést ír, míg az igenlése a lehetőségek közt őrzött voltbeli, a tudattalanban rejtőzött értelem-többlet irányában nyílik meg. A psziché mint szöveg állandóan újraíródik, azaz az elbeszél elidegenedik, s a szöveg újraértelmezésre szorul. A másiktól és a másiktól mint tudattalantól elzárkózó lélek magában íródó szövege eleven dialógus nélkül a véget, a halált írja elő.

„Az eleven dialógus nélküli, egyedül az írás által történő közlés mindig halállal zárul” – írta 1832-ben ETIKA-ja margójára Friedrich Schleiermacher.

Előadás a Ferenczi Társaság azonos címmel rendezett kollokviumán. A teljes anyag megjelenik a Cserépfalvi Kiadónál.

Jegyzetek

1. Vö. E. Panofsky: DIE RENAISSANCEN DER EUROPÄISCHEN KUNST. Suhrkamp, 1979. 153. skk. és A. Chastel: ITÁLIA MŰVÉSZETE. Corvina, 1973. 83. o.
2. Vo. S. Freud: DIE ENDLICHE UND DIE UNENDLICHE ANALYSE; in: STUD. AUSGABE ERGÄNZUNGSBAND. Fischer T. V. 1982. 360–361. o.
3. Uo. 377. o.
4. Vö. 379. o.
5. Freud: A PSZICHOANALÍZIS POGLALATA (1937); in: ESSZÉK. Gondolat, 1982. 445. o.
6. Freud: DAS UNBEWUSSTE (1915); in: DAS ICH UND DAS ES UND ANDERE METAPSYCHOLOGISCHE SCHRIFTEN. Fischer T. V. 1982. 85. o.
7. Freud: ÁLOMFEJTÉS. Helikon, 1985. 411. o.
8. Heidegger: PHÄN. INTERPRETATIONEN ZU ARISTOTELES. ANZEIGE DES HERMENEUTISCHEN SITUATION; in DILTHEY. J. b. 1989. 265. o.
9. H. v. Kleist: ÜBER DIE ALLMÄHLICHE VERTERTIGUNG DER GEDANKEN BEIM REDEN (1805); in: KLEIST WERKE I. Aufbau V. 1976. 313. o.
10. Freud: DIE VERNEINUNG (1925); in: STUD. AUSGABE. Bd. III. Fischer T. V. 1982. 373. o.
11. H.-G. Gadamer: SPRACHE UND VERSTEHEN; in: GES. WERKE II. Mohr V. 1986. 184. o.
12. Freud: ÁLOMFEJTÉS. Id. kiad. 227. o.
13. Vo. Paul Ricoeur: DIE INTERPRETATION. EIN VERSUCH ÜBER FREUD. Suhrkamp, 1974. 406. o.
14. Freud: A PSZICHOANALÍZIS POGLALATA. Id. kiad. 447. o.
15. Vö. Freud: ERINNERN, WIEDERHOLEN UND DURCHARBEITEN; in STUD. AUSGABE ERGÄNZUNGSBAND. Fischer T. V. 1982. 207. o.
16. Vö. Freud: DAS UNHEIMLICHE; in: STUD. AUSGABE. Bd. IV. Fischer T. V. 1970. 263. o.
17. Vö. Freud: DAS UNBEWUSSTE. Id. kiad. 90. o.
18. Heidegger. LÉT ÉS IDŐ. Gondolat, 1989. 618. o.
19. Freud: ERINNERN, WIEDERHOLEN. Id. kiad. 209–210. o.
20. Vö. J. Derrida: FREUD UND DER SCHAU-

PLATZ DER SCHRIFT; in: DIE SCHRIFT UND DIE DIFFERENZ. Suhrkamp, 1976. 308–309. o.

21. P. Ricoeur: WISSENSCHAFT UND PSYCHO-ANALYSE. *Lettre Int* 1989/6.

22. Gadamer: UND DENNOCH: MACHT DES GUTEN WILLENS; in: TEXT UND INTERPRETATION. Fink. V. 1984. 60. o.

23. J. Habermas: ERKENNTNIS UND INTERESSE. Suhrkamp, 1979⁵. 294–295. o.

24. Vd. Freud: KONSTRUKTIONEN IN DER ANALYSE (1937); in: STUD. AUSGABE ERGÄNZUNGSBAND. Fischer T. V. 1982. 398. o.

Térey János

ESÉLY FÉL HÁROMKOR

Megesküszöm vele, mielőtt betölt,
ébreszt, végképp kifoszt az utcazaj.

Az ablakon túl a metróállomás
elnehezdedő kontúrja csak; ő

torlódó helyszíneim között
bevárt. Esély kínálkozott,

hogy anyás és anakronisztikus
gestussal homlokon simítson,

hiába súgtam, hogy a beavatkozás
ezen a ponton már úgylis

főlöslages. – Hiába; végül mégis
nélküle ritkultam tovább.

ANZIX, DEBRECEN

Itt, az Országzászló mogott az utca
elénk feszül, s nem ismerünk magunkra;
ez itt az udvar kétes csendje még,
a tűzfal nyers kontúrja nő felénk,
de nem simulhat úgy már semmiképp sem